

GEMMA AVENOZA VERA,
PASSIÓ EN L'ESTUDI DE MANUSCRITS
Marinela Garcia, Llúcia Martín i Joan M. Perujo Melgar
Universitat d'Alacant

Gemma Avenoz Vera, passion for manuscript study

Citació: Garcia, Marinela, Llúcia Martín i Joan M. Perujo Melgar (2021). Gemma Avenoz Vera, passió em l'estudi de manuscrits, *Ítaca. Revista de Filologia*, (12), 15-20.

© 2021 Marinela Garcia, Llúcia Martín i Joan M. Perujo Melgar

marinela@ua.es, llucia.martin@ua.es, joanm.perujo@ua.es | <https://orcid.org/0000-0002-8843-4414>,

<https://orcid.org/0000-0003-0188-7726>, <https://orcid.org/0000-0002-9521-9368>

Aquest treball és subjecte a una llicència de Reconeixement 4.0 Internacional de Creative Commons (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

*Signora delle cime,
una nostra amica hai chiesto alla montagna.
Ma ti pregiamo, su nel Paradiso,
lasciala andare per le tue montagne¹*

Al llarg de la seua vida acadèmica Gemma Avenoz Vera (Barcelona, 1959-2021) va transitar pels viarany, les valls i les muntanyes de la investigació filològica en una cerca constant i apassionada. Dona respectada, mare amantíssima, *magistra*, investigadora, treballadora incansable, però sobretot gran amiga, Gemma va assumir el compromís, amb ella mateixa i amb tots els qui formem part del món universitari i ens dediquem a l'estudi dels textos medievals, d'oferir-nos el seu saber sense esperar recompensa. Si Gemma podia presumir de res, era d'amics i de persones que l'estimaven, per això la crida del Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant per a configurar aquest monogràfic d'homenatge a la seua trajectòria professional ha tingut tan bona acollida entre els qui la van conèixer i quedarà —així ho esperem— com una humil aportació a la grandesa de la seua persona.

No cal justificar que li hàgem dedicat aquest monogràfic des del Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant, perquè Gemma Avenoz hi mantenía un vincle directe —d'autèntica amistat en

¹ Adaptació de la coneguda oda fúnebre de Giuseppe de Marzi composta el 1958.

molts casos— des de fa anys. A la Universitat d'Alacant va participar en diverses trobades acadèmiques, va publicar articles amb alguns dels membres del nostre Departament i alguns vam participar en els projectes d'investigació que ella dirigia. A més a més, Gemma responia generosament a les nostres consultes, sempre disposada a col·laborar. No debades, les dotze aportacions que hem reunit en aquest volum parlen del seu mestratge i de la solidesa professional dels investigadors que va contribuir a formar. Són una mostra de gratitud per tot el que hem rebut d'ella i representen, alhora, una bona mostra de la profunda empremta que ha deixat en el món de la filologia romànica.

El volum va encapçalat per la presentació del professor Vicenç Beltran, el més autoritzat per a parlar de la seua trajectòria acadèmica i probablement una de les persones que més la coneixien i amb qui va treballar braç a braç durant més anys. Gemma, mestra de tota una generació de romanistes, fou una de les primeres deixebles del professor Beltran, que li va dirigir la tesi doctoral i la va guiar en una llarga i fecunda carrera universitària. Tots dos van col·laborar intensament en projectes de la magnitud de la *Bibliografia de Textos Catalans Antics* (BITECA) o en el *Boletín Bibliográfico* de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval, dues tasques immenses que van iniciar i desenvolupar, gràcies a les quals els medievalistes tenim unes eines de gran valor que faciliten en bona mesura la nostra activitat investigadora.

Els articles que hem reunit en aquest monogràfic d'homenatge tracten diverses temàtiques en què, directament o indirecta, Gemma Avenozza va iniciar o va desenvolupar línies d'investigació. Així, els *Dictorum factorumque memorabilium* de Valeri Màxim, el gran conjunt de sentències i exemples procedents de la tradició clàssica traduït en català per Antoni Canals, fou un dels primers temes en què es va interessar des de ben aviat i que mai no va abandonar, fins al punt que va dirigir l'edició crítica dels primers cinc llibres d'aquesta magna obra, projecte que constituï la tesi doctoral d'Helena Rovira, una de les deixebles més destacades de Gemma Avenozza, que en aquesta ocasió dedica la seua aportació en homenatge a la seua mestra a una de les obres didàctiques més desconegudes de la literatura sapiencial d'època medieval, la *Doctrina moral d'en Pacs*, un text ric en sentències i exemples de diversa procedència, escrit

com una obra educativa que l'autor va voler oferir als seus fills. En aquest treball, Rovira constata que determinats fragments d'obres historiogràfiques s'intercalen entre els consells del llibre amb l'afany d'oferir un saber ampli i heterogeni, una obra de cultura general al capdavant, però també de bons consells, segons pertany a persones d'estament com serien l'autor i els destinataris. Amb aquestes intertextualitats l'autor hauria pretès acréixer el saber dels receptors a propòsit de diversos esdeveniments històrics més o menys pròxims a la Corona d'Aragó.

Herència dels seus treballs sobre la traducció d'Antoni Canals és també l'aportació de Manuel Abeledo que publiquem ara, un reconeixement explícit a la tasca d'Avenoza, sense la generositat de la qual —com ell mateix reconeix— no hauria pogut dur a terme aquest treball sobre la traducció castellana que Juan Alfonso de Zamora va fer de la traducció de Canals, que identifica ara com a possible font d'algunes de les glosses de la *Sátira de infelice e felice vida* del conestable Pere de Portugal. Abeledo ofereix un treball minuciós, exhaustiu i amb unes propostes de filiació entre els diferents testimonis d'un gran valor filològic.

Una operació semblant és la que fa Santiago Gutierrez, deixeble i col·laborador directe de Gemma, en el seu article sobre el *Yosippón*, una crònica castellana centrada en el poble jueu, la dominació romana i la posterior destrucció de Jerusalem, vinculada amb les llegendes sobre les desgràcies produïdes després de la mort de Jesucrist. La recepció de textos històrics o pseudohistòrics en els ambients nobiliaris castellans va ser notable i consta documentada. En aquest cas, gràcies al minuciós estudi de Gutiérrez podem comprovar que el contingut de l'obra estudiada connecta amb les llegendes sobre Vespasià o amb la figura de Josep d'Arimatea i, en conseqüència, amb els orígens de la llegenda del Graal, de manera que la narració cavalleresca *celestial* s'entrellaça en un complex joc d'interrelacions en què els lectors podien extraure lliçons de l'antiguitat.

L'article de Xavier Espluga, que codirigí amb Gemma diversos projectes d'investigació, se centra també en el món de la traducció medieval. En aquesta ocasió estudia la tradició textual i els mecanismes traductològics en la traducció castellana atribuïda a Alfonso de Cartagena de la *Pro Marcello* ciceroniana; hi fa una enumeració exhaustiva de procedi-

ments de traducció, en un treball de gran exhaustivitat que posa en valor, de forma ben detallada, l'activitat del traductor. Repassa també les variants de les diferents branques de la tradició llatina que es reflecteixen en el text castellà, la qual cosa ajuda a caracteritzar el text model del qual degué partir la traducció.

L'edició de textos en vers fou també un dels camps en què Gemma va oferir aportacions importants, tant per la descripció minuciosa de cançons que inclou el projecte BITECA, com per la troballa de composicions inèdites que li propicià l'anàlisi de manuscrits. El volum de textos en vers catalogats va ser ampliat amb els seus descobriments, plasmats en treballs en què donava a conèixer noves composicions catalanes o occitanes, danses o poesies populars. Dos dels treballs recopilats en aquest homenatge segueixen els seus passos. Així, Francisco Crosas compara l'incunable del *Cancionero de Ramón de Llavía* amb la tradició manuscrita de les cobles de Fernán Pérez de Guzmán y edita l'*Himno a los gozos de Nuestra Señora* present en aquest incunable. D'altra banda, l'aportació de Joan Mahiques posa a l'abast dels estudiosos una sèrie de textos inèdits que l'autor ha pogut descobrir gràcies a la seua col·laboració en BITECA i, com ell mateix reconeix, al mestratge de l'homenatjada. Mahiques edita un conjunt de quinze poesies populars de caire devot, dedicades a Jesús, la Mare de Déu, diversos sants o simplement a algun sagrament, i contingudes en manuscrits datats entre els segles XV i XVI.

El currículum acadèmic de Gemma Avenoza revela la gran varietat de temes que va estudiar, molts dels quals van nàixer a partir dels seus estudis sobre textos manuscrits i codicologia en biblioteques d'arreu del món. Així va poder trobar versions d'obres pretesament científiques com el *Tresor de beutat*, que Lourdes Soriano i Glòria Sabaté, probablement les seues deixebles més veteranes, almenys per la quantitat d'anys que van treballar juntes, estudien en el treball publicat en aquest monogràfic. La llegendària Tròtula de Salern, la primera dona metgessa de qui tenim notícia, es relaciona amb una sèrie d'escrits d'autoria dubtosa que podem considerar els primers tractats de cosmètica i ginecologia. Soriano i Sabaté analitzen tres compilacions mèdiques de caràcter pràctic, vinculades a l'exercici de la medicina en ambients extraacadèmics i editen una sèrie de receptes per a la cura del cos femení contingudes en l'anomenat *Tre-*

sor de beutat, uns textos que revelen el saber de les dones d'època medieval, amb preparats compostos d'unes mixtures d'ingredients complexos que ben bé interessarien les indústries cosmètiques actuals.

Una altra de les contribucions importants de Gemma Avenozza gira al voltant de la transmissió dels textos bíblics durant l'edat mitjana, sobretot en els diversos *arromançaments* de llibres sagrats a la península Ibèrica. Això la va portar a codirigir el projecte Corpus Biblicum Catalanicum, del qual ja hi ha publicats diferents volums. En aquest mateixa línia s'insereix el treball d'homenatge del seu deixeble Pere Poy, a qui Gemma Avenozza dirigia una tesi doctoral sobre aquesta temàtica que ara dirigirà la seua deixeblla Lourdes Soriano. Pere Poy compara la trajectòria de Gemma Avenozza en l'estudi sobre la circulació de la Bíblia en l'Europa medieval amb la d'un capdavanter en la recerca sobre la tradició bíblica en occità i en català, el professor Samuel Berger (1843-1900), l'obra del qual analitza en aquest treball.

La lexicografia fou una altra de les inquietuds intel·lectuals de la nostra homenatjada i és el contingut de dos dels treballs que publiquem en aquest monogràfic. El de Sadurní Martí, sobre el lèxic de la traducció catalana medieval del *Commentarium in septem psalmos poenitentiales*, ofereix un estudi sobre la personalitat del traductor i el context de recepció d'aquesta obra del papa Innocenci III, amb unes notes ben documentades sobre les peculiaritats del lèxic utilitzat en el text català. Per la seua part, Jordi Redondo estudia el lèxic del *Codex cumanicus*, un document trilingüe creat per les necessitats de predicació dels pobles orientals del voltant de la mar Negra i que recull un vocabulari llatí, persà i cumà. Redondo ens sorprèn amb la identificació de mots d'origen romànic pretesament de procedència catalana i la proposta d'una hipòtesi d'interferències lingüístiques a través de relacions comercials i de contacte amb altres llengües orientals.

D'altra banda, com a exemple del que pot aportar l'estudi del context real a la fixació dels textos medievals, Xavier Renedo ressegueix les peripècies viscudes pel cavaller Ramon de Perellós fins a arribar a Irlanda amb la intenció de visitar el Purgatori. Gràcies al pacient treball de Renedo per a localitzar i estudiar detalls concrets que ens ajuden a la comprensió del text de Perellós, ara podem documentar millor el seu recorre-

gut i, de retruc, esmenar determinades lliçons del text que va escriure, el famós *Viatge al Purgatori de Sant Patrici*.

Clou aquest monogràfic d'homenatge el treball de Jaume Torró, dedicat a un bell motiu poètic present en Homer, Ovidi i Ausiàs March. El dolor per l'absència, combinat amb el dolor produït per l'exili, un tema que pren com a model les *Tristia* i les *Pontica* d'Ovidi, ja tractat per l'autor en relació amb la poesia marquiàna, i que amplia ací amb fragments de l'*Odissea* en què Penèlope somnia la vinguda d'Ulisses i el dolor de l'absència se li fa insuportable.

De segur que Gemma, com Ulisses, devia saber què volen dir les Ítaques, que el que importa de veritat no és pas la tornada a la llar, sinó que el viatge, com diu la cançó, siga ple d'aventures, ple de coneixences; el que importa de veritat és fondejar en ports que els nostres ulls ignoraven i viatjar a ciutats per aprendre dels que saben. De Gemma, que era una experta en la seua disciplina, encara és possible aprendre'n, perquè ens ha deixat un bon munt de publicacions, entre llibres i articles, però la seua herència intel·lectual perviu sobretot en els seus deixebles, en els investigadors que ajudà a formar, afortunats hereus dels seu mestratge que, en el futur, de segur que permetran continuar fent nous avanços en la recerca filològica. Gemma ens deixa exemple de grandesa intel·lectual, de passió i estima per la faena sobre llibres antics. I uns records inesborrables, de la vitalitat que la caracteritzava, del seu somriure i del seu sentit de l'humor, però sobretot de la seua generositat i de la seua amistat sincera i desinteressada. La trobarem a faltar, sens dubte, però preferim recordar-la amb l'energia que la caracteritzava, en una mena de biblioteca infinita, com el paradís que imaginava Borges. Gemma Avenoza ja deu ser-hi escorcollant manuscrits, regirant pergamins, buscant autors entre enquadernacions de vellut o recomponent belles històries antigues a partir d'uns quants fragments esmicolats...